

DI GREŠ?

RIBARSKA PRAZNOVJERJA NA ZADARSKIM OTOCIMA I PRIOBALJU

JASENKA LULIĆ ŠTORIĆ
Narodni muzej Zadar-Etnološki odjel
Narodni trg
HR-23000 Zadar
etnoloski.odjel@nmz.hr

UDK 398.3
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper
Primljeno/Received: 21.11.2014.
Prihvaćeno/Accepted: 25.11.2014.

Ribarska praznovjerja važan su dio tradicijske kulture zadarskih otoka i priobalja što ukazuje na značaj koji je ribarstvo imalo za stanovništvo ovog područja. Odnose se na određene zabrane komuniciranja, izbjegavanje pojedinih radnji i obavezno izvršavanje određenih rituala prije odlaska na ribanje, za vrijeme i nakon ribanja. Obuhvaćeno je razdoblje od kraja XIX. stoljeća do današnjih dana. Podaci su dobiveni iz literature i terenskog istraživanja krajem druge polovice 20. stoljeća, a uspoređeni su s podacima dobivenim u 2015. godini. Značenje ribarskog praznovjerja nastoji se razumjeti emski kao i u širem društveno ekonomskom i kulturnom kontekstu.

Ključne riječi: ribarska praznovjerja, zadarski otoci i priobalje

Veza čovjeka i prirode u seoskoj tradicijskoj kulturi je vrlo velika pa tako i na zadarskim otocima i priobalju. On nastoji maksimalno iskoristiti sve prirodne resurse te tako razvija različite praktične vještine. Unatoč svom trudu i vještini uspjeh njegova rada nije pouzdan zbog različitih nepredvidivih okolnosti. Ribanje je posebno izloženo takvoj nesigurnosti koju ribar nastoji izbjeći i tako si osigurati što bolji ulov. Dobar ishod se, prema njegovom mišljenju, može osigurati izbjegavanjem ili vršenjem određenih (magijskih) radnji. Magija je najprisutnija u situacijama: *promjene mjesta*, dakle, kad ribar odlazi od kuće na ribanje što znači odvajanje od kuće i mjesta za određeno vrijeme; *boravka na mjestu s neizvjesnim ishodom*, a to je samo ribanje; *kad mlada osoba ide prvi put na ribe*; u slučajevima *neuspjeha* unatoč poduzetim svim magijskim radnjama.

Promjenu mjesta shvatila sam u smislu obreda prijelaza kako ga definira Van Gennep tj. kao *obrede koji prate svaku promjenu mjesta, stanja, društvenog položaja i dobi* (Turner 1969:80)¹. Prema Van Gennepu obred prijelaza dijeli se u tri faze: *separaciju ili preliminarno razdoblje koje predstavlja izdvajanje iz dotadašnjeg utvrđenog socijalnog okruženja; marginalnu fazu ili liminalno razdoblje koju karakterizira nestrukturiranost i reagraciju ili postliminalnu fazu* kojom

¹ Turner, Victor. 1969. *The Ritual Process – Structure and Antistructure*. New York: Aldine Publishing.

pojedinač ili grupa ulazi u svoj novi socijalni položaj (Turner 1969:96)². Magijske radnje, zapravo, trebaju osigurati uspjeh u svakom razdoblju ovih procesa. Stoga je postupnost vrlo bitna. Posebno se treba paziti da se ne zalijeće u marginalno razdoblje koje je najnesigurnije te su i zle sile tu najjače. Njih se odvraća magijom obrane i odvratanja (Schneeweis 2005:62)³. Upravo su te magijske radnje najčešće kod ribanja. Živeći u kršćanskoj (katoličkoj) sredini ribar svom načinu razmišljanja samo dodaje kršćanske elemente, a način razmišljanja ostaje potpuno isti, tj. najčešće kršćansko vjerovanje nastoji prilagoditi svome. Ovo se odnosi i na cjelokupni njegov život.

Ribarska praznovjerja istraživala sam na zadarskim otocima i priobalju 1986. i 1987. prikupljajući građu o cjelovitoj tradicijskoj kulturi zadarskih otoka za izložbu *Čovjek, more, otoci – život na zadarskim otocima od prapovijesti do danas*. Ovu izložbu pripremili su svi odjeli Narodnog muzeja Zadar (prirodoslovni, etnološki, kulturnopovijesni i Galerija umjetnina). 1994. i 1995. prikupljala sam građu za izložbu *Ribarstvo otoka Ugljana i Pašmana*. Ribarska praznovjerja bila su neizostavna tema. Iako su mnogi ispitanici s osmjehom negirali vjerovanja kojih su se, pak, dobro sjećali, jedan slučaj mi je pokazao da su ona ipak sastavni dio njihovog pogleda na svijet. Živeći u to vrijeme u Kalima na otoku Ugljanu, moja je majka, koja je inače iz kontinentalnog dijela Hrvatske, unaprijed kod susjeda ribara naručivala ribu. Ja sam primjetila da je ljudima zbog toga nekako nelagodno, ali nam ništa ne bi rekli, iako smo s njima bili vrlo dobri. Tek kad sam počela istraživati ovu temu shvatila sam razlog njihovog ponašanja.

Nastojala sam dobiti podatke od što starije generacije ispitanika koji su se još uvijek bavili ribanjem jer sam pretpostavljala da ću dobiti podatke iz njihove mladosti kada su ta vjerovanja bila živa ili su ih barem čuli od starijih, a ispitanici će mi o njima govoriti bez okolišanja jer su sastavni dio njihova života. Tako se najstariji podaci odnose i na 2. polovicu 19. stoljeća, a protežu se duboko i u 20. stoljeće.

Pri istraživanju sam koristila metodu strukturiranog i nestrukturiranog intervjua. Navodila sam iskaze samih ispitanika navodeći njihova imena i prezimena te njihovu dob kako bi građa dobila što veću vjerodostojnost.

IZRADA MREŽE

Rituali za učinkovitost ribarske mreže

Kod svakog posla ili izrade predmeta, a to se naravno odnosi i na pletenje mreže, ljudima je bilo jako važno da posao dobro započne i

² Ibidem

³ Schneeweis, Edmund. 2005. *Vjerovanje i običaji Srba i Hrvata*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.

da se dobro završi te da vide učinkovit predmeta koji su izradili. Stoga je i kod izrade nove *mriže* najvažniji bio početak, zatim *armivanje*, tj. kad bi se na *mrižu* stavljalo šušvar i olovo i trenutak kad je *mriža* gotova i stavlja se u more. Schneeweis smatra da je *čaranje početka posebna vrsta ili varijacija magije sličnosti* (Schneeweis 2005:61)⁴. Ova *magija se temelji na vjerovanju da se određenim ponašanjem i određenim radnjama na početku nekog novog vremena ili životnog doba može utjecati na buduće događaje.* (Schneeweis 2005:61)⁵.

Ispitanici s otoka Vrgade, Stipe Rastić i Joso Spadić-Gobo (nedostaju podaci o godinama njihovog rođenja) rekli su da se uvijek na početku pletenja *mriže* prekrizilo i reklo: *Bože pomози*, a Slavo Kolega iz Kali na otoku Ugljanu (r. 1927.) je dodao da bi se na početku pletenja *mriže* prekrizilo.

Kod *armivanja* se, prema svim kazivanjima, primjenjivao katolički način dobivanja blagoslova, tj. koristila se blagoslovljena maslinova grančica, blagoslovljena voda i blagoslovljena svijeća. Tako je ispitanica Manda Marin iz Solina na Dugom otoku (r. 1895.) ispričala da se kod *armivanja* uzeo jedan list blagoslovljene masline i *svičića* koja je blagoslovljena 2. veljače (na Svjećnicu) te se poškopilo blagoslovljenom vodom. To bi se zatim stavilo u olovo i stajalo bi sve dok ne propadne. Mate Milanja iz Zaglava (r. 1928.) je istaknuo da se blagoslovljeni maslinin list stavio u prvu olovnicu. Napomenuo je da se onaj dan kad se *armiva* ništa ne smije posuditi iz kuće. Josip Galošić iz Verunića (r. 1920.) je također rekao da se maslinina grančica stavlja u prvo olovo, ali je nadodao da uz nju dolazi i blagoslovljena *svičića*.

Neki su ribari stavljali list blagoslovljene masline u prvo olovo po napatku drugih. Tako je npr. Dragi Milišiću (r. 1920.) iz Dragova, jednom dok je *armivao*, njegova majka rekla da mora staviti list blagoslovljene masline u prvo olovo. Mila Juranov (r.1922.) iz Savra je također čula za to. Goroslavu Oštriću iz Sali se, pak, čini da je kod *armivanja* blagoslovljena maslinina grančica morala doći u sredinu.

Kad je *mriža* gotova, prema kazivanju Danijela Mav(a)ra (r. 1915.) iz Vele Rave s otoka Rave, poškopila se blagoslovljenom vodom. Joso Vidov iz Kali (r. 1912.) je napomenuo da bi tada došao župnik i blagoslovio *mriže*, a gospodar bi je polio vinom. Njegov sumještanin, Slavo Kolega (r. 1927.) je ispričao kako bi tada svi sjeli na *mrižu*, a gospodar bi donio vino u kablu. To je bilo otprilike deset litara vina. Tada bi se onaj koji je napravio *mrižu* naljutio rekavši da je to premalo pa bi izlio ono malo što je preostalo, a gospodar bi morao donijeti novi kablčić vina.

⁴ Ibidem

⁵ Ibidem

RITUALI PRIJE ODLASKA NA RIBANJE

Z a b r a n e

Zabrana ribanja u određene dane

Čitava seoska tradicijska kultura ovog područja je sinkretizam pretkršćanskih i kršćanskih vjerovanja koja žive u suživotu nadopunjujući se međusobno. Može ih se pratiti kroz svagdašnji i blagdanski hod, tj. kroz rad, različite običaje i dokolicu. Vezuju se uz katolički kalendar, tj. uz najznačajnije blagdane kroz godinu i uz svece. Tako je općenito mišljenje, dakle, ne samo među ribarima, da je petak loš početak te se tog dana ne započinje nikakav posao pa tako ni ribanje. No neki se nisu toga držali. Tako je npr. Frane Benčić iz Kraja na otoku Pašmanu (nedostaje podatak o njegovoj godini rođenja) čuo da ribari iz Kuna (Tkon, susjedno mjesto na otoku Pašmanu) ne bi petkom odlazili na ribe, dok ribari iz Ugrinića nisu tome pridavali neko značenje. Petak je dan Isusove muke pa se to zasigurno odnosilo na ribare koji su bili više vezani uz vjerske običaje. Nedjelja je, pak, dan odmora povezan s Isusovim uskrsnućem koji je većina i prihvaćala kao dan odmora. Stoga je ponedjeljak kao prvi radni dan najpovoljniji. Osim kroz božićne i uskrsne blagdane zabrana ribanja je bila posebno na Svisvete i Dušni dan te na Svetog Antu. Stanko Parada iz Molata (r. 1913.) spomenuo je da bi ribar koji je tog dana išao na ribe uhvatio kosti. Njemu je to pričala njegova majka koja je to čula od starijih pa se ovaj podatak svakako odnosi na 2. polovicu 19. stoljeća. Andro Matešić sa Silbe (r. 1920.) spomenuo je kako je iz djedove priče doznao kako su neki Silbljani išli na Mrtvi (Dušni dan) potezati koču, a ona je bila puna mačaka. To je bilo *znamenje* da se tog dana ne smije poći na ribanje.

Sv. Ante Padovanski slavi se 13. 6. Poznata je legenda da je sveti Ante propovijedao ribama koje su njegovu propovijed poslušale bolje od ljudi koji su bili skloniji krivovjerju. U tom kontekstu može se razumjeti da na blagdan Svetog Ante nije dobro ići na ribe. Tako je Andro Matešić iz Silbe (r. 1920.) spomenuo djedovu priču kako su neki išli tog dana potezati koču, a ona je bila puna trave i trinaest ranj (paukova).

Svećenički blagoslov posebno je bio važan, kako je rekao Šime Bolonja iz Brbinja, Dugi otok (r. 1923.) prije početka ribarske sezone. Tada je svećenik blagoslivljao ribarski brod i *arte*. To je potvrdio i Ivan Ivančev iz Brbinja (r. 1913.) i Marijan Marin iz Solina na Dugom otoku (r. 1912.). Kod blagoslova kuće na Badnjak domaćin bi, prema kazivanju Šime Bolonje pokadio i brod, a profesionalni ribar je zvao svećenika. Mate Milanja (r. 1928.) iz Zaglava, Dugi otok, je napomenuo da se tražio svećenički blagoslov kad je plivarica isplovljavala.

Blagoslovljene predmete Schneeweis *smatra čaranjem za obranu i odvratanje* (2005:62)⁶.

Zabrana naručivanja ribe

Naručiti unaprijed određenu količinu ribe smatralo se lošim znakom. Reakcije ispitanika na ovo pitanje su bile slijedeće: Švorinić Ante (r. 1913.) sa Sestrinja: *Bože sačuvaj da netko rezervira ribu prije odlaska na brod*; Škifić Kažimir (r. 1915.) sa Žverinca: *Ki te je naučio da to kažeš prije*; Jedan ispitanik iz Luke na Dugom otoku je rekao da bi ljudi smatrali da *je vrag doša pa neće čapati*; Ispitivač iz Vrgade je naglasio kako bi ribari smatrali da u tom slučaju neće biti sreće na ribanju. Roko Jovan (r. 1911.) s otoka Oliba je uz napomenu da bi to značilo slab ribolov odgovorio: *uhvatiću rog*. Marijan Stojković utvrđuje četiri glavna značenja roga: 1) *rog kao znak sunčanih bogova, svijetla*; 2) *rog kao znamenje jakosti, snage i srčanosti, uzeto od bikovskih rogova* 3) *rog kao znamenje obilnosti, uzeto od roga koze Amaltejine*; 4) *rog kao znak rugobe i sramote, ali tek u kršćansko doba, rogovci su postali grdni i ružni znakovi đavolski* (Stojković 1933:68-69)⁷. Značenje rečenice *uhvatiću rog* značilo bi dakle, sramotu, slab rezultat, tj. da ne bi ništa ulovio. I u drugim mjestima ispitanici su potvrdili da se ne smije unaprijed naručiti: Bolonja Šime (r.1923.) i Ivan Ivančev (r.1913.) iz Brbinja na Dugom otoku, Mate Milanja (r.1928.) iz Zaglava na Dugom otoku, Galović Josip (r.1920.) iz Verunića na Dugom otoku, Martin Mirković (r.1908.) iz Velog Rata na Dugom otoku, Dumić Ivan (r.1925) i Mila Juranov (r.1922.) iz Savra na Dugom otoku, Goroslav Oštrić (r. 1935.) iz Sali na Dugom otoku. Zanimljivo je da je, prema kazivanju Stanka Parade iz mjesta Molat na otoku Molatu (r. 1913.), nekima to značilo smrt, a nekima ništa. Njegov vršnjak i sumještani Ljubo Mandić (r. 1913.) je samo napomenuo da ribaru ne bi bilo ugodno da ga se unaprijed tako nešto zamoli. Jedino je Marija Babajko (r. 1911.) s otoka Ista spomenula da se uvijek moglo unaprijed rezervirati ribu kod ribara.

Ako žena kaže mužu ribaru istog dana kad ide na ribe da će danas jesti ribe on bi užasno vikao i ljutio se zato što je to shvaćao kao osiguravanje ribe unaprijed.

Sami ispitanici nisu davali svoje tumačenje ove zabrane.

Zabrana davanja iz kuće

Posuđivanje predmeta iz kuće na dan polaska na ribanje značilo je posuđivanje sreće, a neki bi to i namjerno činili što ističe i Roman

⁶ Ibidem

⁷ Stojković, Marijan. 1933. „Rog“. *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 29/1:60-73.

Jelić (1985. 168)⁸. Tako Ante Milin (r. 1898.) iz Sali na Dugom otoku kazuje da se ništa nikome ne može dati iz kuće kad se sprema na ribe pa čak i ako se radi o nekom zajmu.

Zabrana metenja

Prema Marijanu Stojkoviću božićno, pokladno, crkveno i sobno smeće i prašina znače nešto dobro i blagoslovljeno (1935:21)⁹. Isti autor dalje navodi da se kuća ne smije mesti dok je mrtvac u kući jer se *metlom izgoni sreća* (1935. 25)¹⁰. Roman Jelić također ističe da ljudi vjeruju kako se kuća ne smije mesti na dan odlaska na ribe jer se *metlom izmete i sreća*¹¹ (1985:168). Ovo je potvrdio i Slavo Kolega (r.1927.) iz Kali na otoku Ugljanu. Schneeweis smatra da je metla predmet za obranu i odvracanje od zla(Schneeweis 2005:62).¹²

Zabrana (izbjegavanje) susreta s nekim životinjama i osobama određenog statusa i zanimanja

Škifić Marija (r. 1921.) s otoka Žverinca i ispitanik iz Luke na Dugom otoku spomenuli su opasnost od susreta s mačkom, posebno ako je bila crna. U tom slučaju ribar se obično vraćao kući.

Mačka se hrani ribom pa je ribar smatrao da bi taj susret predskazao loš ulov.U Velom Ratu je jedan kazivač osim mačke spomenuo i zeca. Zec je glodavac, a to se povezuje s uništavanjem.

Susret ribara sa svećenikom (*pop*) negdje je značio slabu sreću na ribama, npr. u Savru na Dugom otoku (Dumić Ivan, r. 1925.) te Kukljici na otoku Ugljanu (Blagdan Zdravko, r. 1934.). Svećenik je stranac u ribarevu okruženju, a k tome i posvećena osoba koja nema nikakve veze s ribanjem te je susret s njim ribaru predstavljao loš predznak. U Brbinju se ne bi smjelo *treviti* popa i mačku (Ivan Ivančev, r. 1913.). Izbjegavao se i susret s udovicom. Udovica je u statusu koji predstavlja nevolju, a time je i predznak nesreće. Kazivačica Manda Marin (r. 1895.) iz Solina je ispričala kako bi ribar u slučaju susreta s udovicom pljunuo na stranu ili bi *držao roge* (učinjene prstima) u džepu. Rogovi i pljuvačka predstavljaju, prema Schneeweisu, magiju obrane i odvracanja. Prema kazivanjima ispitanika s otoka Pašmana: Šime Lukačića iz Tkona (r. 1908.), Štorić Krste (r. 1911.) iz Neviđana i Čiklić

⁸ Jelić, Roman. 1985. „Ribarstvo i ribarski običaji u Malom Ižu“. *Adriatica maritima* svezak 4: 119-177.

⁹ Stojković, Marijan. 1935. „Sobna prašina, smeće, metla i smetlište“. Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena 30/1:17-31.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Jelić, Roman. 1985. „ Ribarstvo i ribarski običaji u Malom Ižu“. *Adriatica maritima* svezak 4:119-177.

¹² Schneeweis, Edmund. 2005. *Vjeronanje i običaji Srba i Hrvata*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.

Šime (r. 1919.) iz Dobropoljane ribari su izbjegavali susret s udovicom navodeći da bi to bio loš predznak.

Zabrana susreta sa štrigom

Vjerovanje u osobe s demonskim moćima, kako *štrige* i *štrigune*, tj. vještice i vješce, definira Edmund Schneeweis (2005:57)¹³ je vrlo rašireno. Na zadarskom području se u svakom selu jednu ili više osoba smatralo *štrigom* ili *štrigunom*. Oni su imali „zlo oko“ ili „slabe oči“. Kad bi nekog pogledali uzrokovali bi razne nedaće i bolesti, a ribarima slab ulov ribe. *Štriga* je prema vjerovanju bilo više pa su tako ispitanici uvijek spominjali da su pazili da ne susretnu *štrigu*, a posebno se to odnosilo na ribare. Spominju ih u svim mjestima. Roman Jelić navodi da bi se ribar koji bi susreo *štrigu morao vratiti kući i ponovno ići, ali drugim putem. Ako je „zlo oko“ u luci pri polasku na ribanje, mora ga se pozvati i ponuditi mu nešto da pojede i da se napije. Zbog toga ribari migavičari često polaze na ribanje noću* (1985:168).¹⁴ U Kalima na otoku Ugljanu, se, prema kazivanju Rajka Kolege (r. 1919.), sumnjalo na nekoliko žena da su *štrige*. Ribar bi znao u pravcu *štrige zahitati šaku soli*. Sol je, inače, prema dosta raširenom vjerovanju jedno od apotropijskih sredstava kojima se udaljuju zle sile (usporediti sa Schneeweisom, str. 62). Vidov Joso (r. 1912.) iz Kali je ispričao kako je na mulu bila jedna žena koju su smatrali *štrigom* pa bi joj uvijek davali ribu na povratku s ribanja vjerujući da će tako umanjiti njen opasni utjecaj na ishod ribanja. Kad su došli motori već su izdaleka ugasili motor da ih ona ne čuje da se vraćaju s riba. Strgačić Špiro iz Ista (r.1914.) je tvrdio da se na Istu nije vjerovalo u *štrige*, ali je čuo da bi u Zapuntelu (mjesto na otoku Molatu) ribar odustao od ribanja ako je susreo jednu ženu koju se smatralo *štrigom*. Ante Švorinić (r.1913.) s otoka Sestrinja je ispričao da bi ribar primjetivši *štrigu* okrenuo kapu naopako, pokazao bi im *rozi*, ali da ona to ne vidi te otišao drugim putem. Goroslav Oštrić iz Sali (r. 1935.) navodi da bi ribar okrenuo kapu za 180 stupnjeva, a pokazao bi joj *rozi u taški* (džep). *Rozi* u džepu je spomenuo i Ivan Ivančev (r.1913.) iz Brbinja na Dugom otoku te Andro Matešić sa Silbe (r.1920.). Mila Juranov (r.1922.) iz Savra na Dugom otoku se sjeća da je ribar *rozi* pokazao iza sebe, a isto je spomenuo i kazivač iz Verunića na Dugom otoku (Galošić Josip r. 1920.). Prema kazivanju Roka Jovana (r.1911.) s otoka Oliba kad bi ribar sreo *štrigu* stavio bi desni palac ispod kažiprsta u džep ili bi pokazao prema *štrigi*. Ribar bi najčešće išao na ribe onim putem za koji je mislio da neće sresti *štrigu*. Susrevši *štrigu* najčešće se vraćao kući. U Žverincu je, prema kazivanju Škifić Marije (r. 1921.) ribar, osim što je straga pokazao roge, *zabeštimao* (opsovaio),

¹³ Ibidem.

¹⁴ Jelić, Roman. 1985. „Ribarstvo i ribarski običaji u Malom Ižu“. *Adriatica maritima* svezak 4.

znamenivao se (prekrižio), držao *luk* (češnjak) u džepu. Sve su to bila apotropejska sredstva kojima se odbijalo zlo. Isto je ispričao i Bolonja Šime iz Brbinja (r. 1923.). Na Molatu bi ribar kad bi susreo *štrigu* rekao više za sebe da je susreo vruga i da je bolje da je ostao kod kuće (Ljubo Mandić, r.1913.).

Zabrana postavljanja pitanja ribaru: *di greš?*

Crtež: Zdenko Venturini, akad.slikar (prema kazivanju iz mjesta Kali na otoku Ugljanu)

Znatiželja, pokazivanje interesa za mjesto nečijeg odlaska moglo je donijeti nesreću pa su tako ispitanici iz Solina i Dragova na Dugom otoku, Marijan Marin, r. 1912. i Drago Milišić, r. 1920. naveli da nije ugodno pitati čovjeka kamo ide, a kamoli da se to pita ribara. Roman Jelić u svom radu *Ribarstvo i ribarski običaji u Malom lžu* navodi da se ribara ne može pitati *di gre* jer to znači slab ulov (1985. 168). Ako se to ipak dogodi onda se ribar morao vratiti kući i ponovno se uputiti drugim putem. Ispitanici su na pitanje da li se ribara smije pitati *di gre* odgovorili na nekoliko načina:

- Ribara se ne smije pitati *di gre*: Lukačić Šime iz Tkona, otok Pašman, r. 1908., Jelenić Ivo iz Ždrelca, otok Pašman, r. 1913., Kovačić Jerolim iz Banja, r. 1922., Nikica Peroš iz Zatona, (r. 1922.),

- Luka Peričić iz Kraja, otok Pašman (r. 1931.) te Rastić Stipe iz Vrgade koji je imao oko 90 godina;
- Ribara se ne smije pitati *di gre* jer neće biti sreće: Čiklić Šime iz Dobropoljane na otoku Pašmanu (r. 1919.) i ispitanik Martin Mirković iz iz Velog Rata na Dugom otoku (r. 1908.);
 - Ribaru takvo pitanje posebno ne može postaviti žena: Lovre Kolega, Kali, otok Ugljan, r. 1920.;
 - Ribar bi na takvo pitanje odgovorio psovkom: Bolonja Šime (r. 1923.) iz Brbinja na Dugom otoku;
 - Ribar bi u tom slučaju poslao čovjeka vragu: Dragovčić Marijan (r.1927.) Dragove, Dugi otok;
 - Ribar bi takvo pitanje doživio kao uvredu i opsovao bi: ispitanik iz Luke na Dugom otoku;
 - Ribar se vratio kući: Telesmanić Josip (r. 1908.) s otoka Premude;
 - Ribar se vratio kući posebno ako bi ga pitala žena: Mate Milanja iz Sali (r.1928.);
 - Ribar bi odmah krenuo drugim putem kako bi izbjegao susret s osobom za koju je pretpostavljao da mu može postaviti takvo pitanje: Milivoj Radulić, (r. 1933.), otok Rivanj;
 - Ribar se mogao naljutiti, a tada bi netko išao drugim putem kako bi izbjegao osobu koja bi mu mogla postaviti takvo pitanje, a netko nije obraćao pažnju: Stanko Parada, otok Molat (r. 1913.)

Sasvim drugačiji odgovor dala je Marija Babajko s Ista, rođena 1911. Prema njenom kazivanju ribara se uvijek moglo pitati *di gre*, na to se više gledalo kao na šalu.

Ribanje se može smatrati, u smislu Van Gennepove definicije obreda prijelaza, marginalnim, nestrukturiranim razdobljem kojega karakterizira nesigurnost i neizvjesnost te je razumljivo izbjegavanje njegova spominjanja. Odlazak na bilo kakav put može značiti to isto pa se u tom smislu može razumjeti kazivanje ispitanika iz Solina na Dugom otoku koji su spomenuli da *nije ugodno pitati bilo koga kamo ide*.

Zabrana dobrih želja

Roman Jelić navodi da je zabranjeno zaželjeti ribaru dobru sreću jer to također znači slab ulov ribe. U tom slučaju ribar se morao vratiti kući i ponovno se uputiti drugim putem (1985:169).¹⁵

Zabrana vraćanja po zaboravljenu stvar

Općenito je mišljenje da ribar neće imati sreće ako se vraća po zaboravljenu stvar bez obzira o čemu se radi. Tako su npr. Švorinić Ante iz Sestrinja (r. 1913.) i Mate Milanja iz Zaglava, Dugi otok (r. 1928.) rekli da *nema sreće kad se vraća*. Stanislav Mavar (nedostaju

¹⁵ Ibidem, str. 169.

podaci o godini rođenja) iz Brbinja je naglasio da se u tom slučaju neće ništa uloviti. Negdje, npr. u Savru, ispitanik Dumić Ivan, r. 1925. je naglasio da nije bilo preporučljivo vratiti se po zaboravljenu stvar. Čak i u slučaju da se radilo o pušaču koji nije mogao bez cigareta, a zaboravio ih je, ne bi se, prema kazivanju Slava (Slavo) Kolege iz Kali, mogao vratiti po cigarete.

O b a v e z n e r i t u a l n e r a d n j e

Apotropejska sredstva i radnje

Apotropejskim sredstvima i radnjama trebalo se otjerati svako zlo koje bi moglo umanjiti dobar ulov ribe. Tako je, prema kazivanju Nikice Peroša iz Zatona (r. 1922.) domaćin ili domaćica bacio navečer prije odlaska na ribe ožeg za ribarima, a prema kazivanju Ivane Peroš, također iz Zatona, r. 1912. domaćin bi bacio glavnju (komad drveta) za ribarima.

U Salima na Dugom otoku prašina iz kapelice posvećene Gospi neoskvrnjelog začeca (kapelica je napravljena 1902. godine) bacila bi se na brod. Također je samo u Salima zabilježeno da bi žena pomela kuću, a kad bi brod isplovio, ona bi smeće bacila u more kod kapelice (podatke dao Goroslav Oštrić). Ivan Milin iz Sali (r. 1922.) tvrdi da bi žena pomela kuću kad ribar ide na *mrižu*. Metenje kuće je, kako je već prije navedeno, u svim ostalim mjestima bilo zabranjeno.

Kad se krenulo na ribe trebalo se krenuti za *suncem*, uzeti šaku soli, ne pogledati u nju već je samo baciti za sobom, kako je rekao Lovre Kolega iz Kali na otoku Ugljanu (r. 1920.). Sol štiti od truljenja te je stoga postala i sredstvo obrane od zla. Slavo Kolega (r. 1927.) je naglasio da bi kad su ribari *partili* gospodar broda s broda bacio šaku soli. Također bi tri kamena promjera nekoliko centimetara stavio na provu i to je predstavljalo sveto trojstvo. I Vidov Joso (r. 1912.) i Vidov Pere (r. 1912.) iz Kali napomenuli su da bi brod uvijek krenuo za *suncem*. Prema Marijanu Stojkoviću kretanje za *suncem* značilo bi: *po suncu, kako sunce ide, po smjeru sunčeva prividnog toka, a u prenesenom značenju kako valja, kako treba, u redu, kako Bog hoće* (Stojković 1929:26)¹⁶ Ovaj način kretanja autor nalazi kod *staroindijskih, starorimskih, germanskih i uopće slavenskih običaja obilaženja i okretanja*¹⁷. U čitavoj sjevernoj Dalmaciji ovakovo se kretanje smatra pozitivnim, tj. da osigurava uspješan ishod određene radnje.

¹⁶ Stojković, Marijan. 1929. „Oposun“, „naoposun“ i trokratno „naoposuno“ okretanje. *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 27/ 1: 25-42.

¹⁷ ibidem, str. 30.

NAČINI OSIGURAVANJA USPJEŠNOG RIBANJA ZA VRIJEME SAMOG RIBANJA

Zabrane se odnose na izbjegavanje spominjanja određenih životinja, stvari i osoba te izbjegavanje određenih radnji.

Z a b r a n e

Zabrana spominjanja određenih životinja, stvari i osoba

Roman Jelić u već spomenutom radu navodi da *spominjanje miša i glodavca uopće (zeca, kunca) u ribarskom brodu znači slabu lovinu. Ako netko u zabuni spomene miša, mora mu se odgovorit: "Oči ti pojao"* (1985:168)¹⁸.

Obilazeći zadarske otoke naišla sam na zabranu spominjanja jedne do nekoliko kopnenih životinja te dupina. Tako su Telesmanić Josip s Premude (r. 1908.) i Danijel Marčina iz Žmana na Dugom otoku spomenuli miša. Kovačić Jerolim iz Banja, otok Pašman (r. 1922.) je napomenuo da se Banjci nisu bojali miša, ali su ga spominjali u blizini onih koji ga se boje, npr. Kukljičana i tako ih udaljili iz svoje blizine.

Slučajno spominjanje zeca značilo je lošu sreću, kako je napomenuo Lovre Kolega iz Kali, r. 1920.), a isto je potvrdio i sumještanim Slavo Kolega (r. 1927.) Zeca je spomenuo i Zdravko Blagdan iz Kukljičice na otoku Ugljanu (r.1934.) i Lukačić Šime iz Tkona na otoku Pašmanu (r. 1908.) dok Frane Benčić iz Ugrinića na otoku Pašmanu objašnjava da spominjanje miša i zeca znači nesreću na brodu zbog toga što su oni glodavci.

Mačku i miša su spomenuli: Roko Jovan s otoka Oliba (r. 1911.) te Ante Švorinić iz Sestrinja i Ljubo Mandić s otoka Molata. Obojica ispitanika rođena su 1913. Ljubo Mandić je naglasio da se pogotovo ne smije spomenuti mačku. Goroslav Oštrić iz Sali (r. 1935.) uz mačku je spomenuo i zeca, a Andro Matešić sa Silbe (r. 1920.) kunića. Ivan Ivančev (r.1913.) iz Brbinja na Dugom otoku uz mačku i zeca spomenuo je i miša, a Galošić Josip iz Verunića na Dugom otoku kunu. U Solinama se, prema kazivanju Marijana Marina (r.1912.) ne s mije spomenuti niti jedna od ovih životinja.

Mila Juranov (r.1922.) iz Savra na Dugom otoku posebno je naglasila miša, a uz mačku je dodala i *sliva*, tj. zmiju. Zmija jede miševe te bi njeno spominjanje najvjerojatnije značilo i prisustvo miševa. Zmiju, tj. *guinu*, uz mačku, miša, zeca i kunića spomenuo je Ljubo Šimičić iz Male Rave, r. 1925. Ispričao je kako je kao mali bio s ocem na ribama. Vidio je zeca i to rekao, a otac mu je opalio pljusku.

¹⁸ Jelić, Roman. 1985. „Ribarstvo i ribarski običaji u Malom Ižu“. *Adriatica maritima* 4.

Jelenić Ivo (r.1913.) iz Ždrelca na otoku Pašmanu uz miša, zeca i mačku spomenuo je i psa.

Spominjanje dupina bilo je zabranjeno u Kalima i Solinama na Dugom otoku. Uzrok ovoj zabrani je zasigurno bio u tome što dupin može rastrgati mrežu. Rajko Kolega iz Kali (r. 1919.) je dupina usporedio s vragom. Ispitanica Manda Marin (r.1895.) iz Solina je uz dupina spomenula da se ne smije spomenuti mačku i miša.

Jedino je Špiro Segarić s Ista (r. 1914.) uz mačku, miša i zeca spomenuo i pušku. Svojestvo puške kao predmeta koji ranjava i ubija može tako pretkazati loš ulov. Naglasio je da je ipak najveća bojazan bila zbog spominjanja zeca.

U nekim mjestima, npr. u Velom Ratu (ispitanik Martin Mirković, r. 1908.) i Zaglava (ispitanik Mate Milanja r. 1928.) uz zeca navode i *popa*, tj. svećenika, a ispitanik iz Vele Rave, Danijel Mavar (r. 1915.) *popa* navodi uz mačku.

Zabrana zviždanja na brodu

Ribari misle da se zviždanjem doziva dupin. Stoga se na brodu nikako nije smjelo *sviriti* (Kali - Rajko Kolega, Slavo Kolega i Joso Vidov; Kukljica – Marijan Koščica;), *švikati* (Ždrelac, Pašman – Budimir Božin, Kraj – Luka Peričić, Tkon – Lukačić Šime). Rajko Kolega iz Kali (r. 1919.) je spomenuo da bi se osobi koja bi *svirila* reklo *to ti u govna zahiti*.

Zabrana posuđivanja s broda

Svi ispitanici su naglasili da se ništa ne smije posuditi s broda. Tako je npr. Bolonja Šime iz Brbinja (r.1923.) naglasio da će ribar nerado nešto posuditi s broda nekome na drugom brodu. Marijan Marin (r.1912.) iz Solina naglašava da bi to značilo kao da nekome daješ sreću, a to su potvrdili i Martin Mirković iz Velog Rata, Škifić Marija iz Žverinca, Švorinić Ante iz Sestrinja, Stanko Parada s Molata. Rajko Kolega iz Kali je pak napomenuo da se nije smjelo posuđivati sol i ulje, a Marijan Koščica iz Kukljice je spomenuo da se ne smije *pitati* ulje. Ispitanik iz Luke je ispričao kako su bili na Kornatima i sreli Saljane. Zatražili su ih soli, a oni su se nekako naljutili. Ispitanik je zatim napomenuo da se tako uzima sreća. Dok su na brodu za vrijeme ribanja ribari su, zapravo, u marginalnom razdoblju, dakle, u velikoj nesigurnosti i neizvjesnosti. U takvoj situaciji oni moraju svu svoju snagu i raspoloživa sredstva usmjeriti na uspješan ulov te bi bilo kakvo davanje smanjilo njihovu uspješnost u ribanju. Posebno se to odnosi na davanje soli kao apotropejskog sredstva i ulja koje je najvažniji začim.

Zabrana krađe

Znalo se dogoditi da se nešto namjerno ukrade s broda ili kako je rekla ispitanica Marija Škifić iz Žverinca da *znemu sreću s broda*. Svako tajno uzimanje može prouzročiti nevolju. Tako npr. Ljubo Šimičić (r. 1925.) iz Male Rave navodi ako bi npr. *tovariš* potajice uzeo ribu na brodu, a drugi put se loše lovi, te se doznalo za njegov čin, ovaj čin smatrao se uzrokom lošeg ribanja. Lovre Kolega iz Kali je napomenuo da se na ribanju ne smije ništa ukrasti.

I Roman Jelić u već navedenom radu spominje ako se ribaru nešto ukrade s broda, npr. komad pluta ili sl., da mu se time odnosi sreća (1985:169)¹⁹. Neki namjerno to i učine nekome tko ima sreće.

Zabrana sukoba i čuđenja

Lovre Kolega iz Kali je posebno naglasio da je svađa na brodu opasna kao i čuđenje dobrom ulovu. Čuđenje, zapravo, predstavlja sumnju u opravdanost dobrog ulova te može značiti loš predznak.

Zabrana pričanja o snu

Mavar Danijel iz Vele Rave (r. 1915.) je naglasio da se ne smije govoriti o snu, a Manda Marin iz Solina (r. 1895.) da se ne smije tumačiti sanje ne navodeći razloge.

Roman Jelić, pak, u svom radu navodi značenja koje su pojedini snovi imali za ribara. Tako *san o izmetima znači sreću u ribolovu, san o suhim drvima znači bolest nekog ribara, a san o golim ženama i konjima znači da će zapuhati jak vjetar*²⁰.

Zabrana vezanja broda za šuplji kamen

Ovaj podatak donosi Roman Jelić u svom radu o ribanju u Malom lžu ističući da bi to značilo slabu lovinu ribe. U slučaju da to netko ipak učini bio je dužan platiti ribarskoj družini *bukliju* vina (mala ručna bačvica sadržine oko šest litara).

Obavezne ritualne radnje

Kršćanski simboli i molitve

Ispitanici Rastić Stipe i Špadić Joso-Gobo s otoka Vrgade spomenuli su da na provi broda obavezno bude slika svetog Ante, a Goroslav Oštrić iz Sali ističe da pod provom broda obavezno mora biti

¹⁹ Jelić, Roman. 1985.

²⁰ Ibidem, str. 169.

blagoslovljena maslinova grančica i blagoslovljena voda. Slavo Kolega iz Kali je pak naglasio da bi gospodar broda obavezno na provu stavio tri manja kamenčića koji su predstavljali trojstvo. Pri prolazu kroz Ždrelac ribar bi obavezno zavapio Gospi: *Gospo moja, daj nam lipo zdravlja i sreće pa ćemo Ti dati lemozinu* (sitni kovani novčići).

Ritualne radnje vezane uz početak ribanja

Kad se prvi puta ide s mrežom ispitanici s otoka Vrgade (Rastić Stipe i Špadić Joso-Gobo istakli su da je bilo obavezno pozvati svećenika da blagoslovi brod i mreže.

Bolonja Šime iz Brbinja navodi pak nekoliko ritualnih postupaka vezanih uz početak ribanja. Tako ako ribaru pobjegne prva riba ili prva lignja vraća se kući. Ribar bi tada rekao da mu je prva sreća izgubljena i pokazao bi *rozi* u zrak. Kad ribar počne ribati na udicu, peškafondo, panulu mora s tim predmetom napraviti križ na površini mora. Kod ulova na udicu, mrežu ili na lignju ribar mora pljunuti na prvi ulov.

Rituali inicijacije

Dječaka koji je prvi puta krenuo na ribanje stariji ribari su zvali *mali*. Po imenu bi ga se zvalo tek kad je stekao neko iskustvo. On je morao proći određenu inicijaciju. Tako je Slavo Kolega iz Kali ispričao da je *mali* u Kornatima morao poljubiti staru djevojku kad bi na nju naišao. Zdravko Blagdan iz Kukljice je napomenuo da bi *maloga* iskricali iz broda kad su išli kroz Proversu i rekli bi mu da mora poljubiti babu Mariju. Jelenić Ivo iz Ždrelca misli da je ta baba rođena negdje oko 1884. godine. Bila je rodom iz Zaglava. O običaju *ljubljenja babe* govori i Jelka Vince Pallua.²¹ Marijan Stojković smatra *da treba nešto pretrpjeti kad se prvi puta dođe na neko mjesto ili pređe neka granica* (1929:84)²² Ovo, zapravo, predstavlja marginalnu fazu što potvrđuju i kazivanja da su s *malim* su ostali ribari na brodu zbijali različite šale, npr. znali bi ga namazati sa crnim od sipe, u cipele ili u džep bi mu stavili jaje od galeba, itd.

Rituali obrane od štriga

Ante Milin (r.1898.) iz Sali ispričao je kako su *štrige* pravile probleme ribarima kod otoka Baluna. Otočić Balun je u Kornatima. One bi znale pojesti svu ribu. Zbog toga su ribari morali brzo potezati mrežu potegaču i bacali bi sol u mrežu. Ribu su prodavali u Zadru. Bila je

²¹ VINCE Pallua, Jelka. 1999. „Poljubiti babu“. *Studia ethnologica Croatica* 7/8:281-289.

²² Stojković, Marijan. 1929. „Poljubiti babu“. *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 27/1:84-85.

jedna žena koja bi im vrlo često rekla: *Koliko puti sam se najila riba na Rašipu i Mani* (otoci u Kornatima). Miro Dominis (r.1909.) iz Sali također je spomenuo kako su se ribari bojali loviti s potegačom na Balunu jer su se bojali da ne dođu *štrige* i sve pojedju. Zbog toga su se *znamenivali* (prekrižili) i bacali sol u mrežu. Također je ispričao kako je jedan Saljanin bio u Zadru, a neka žena mu je rekla: *Prijatelju moj, vi bi na Balunu uhvatili ribu, a mi pojedli*.

O ovome govori i Roman Jelić. Kazuje kako su vještice koje stanuju na susjednom otočiću Mani ispod jedne smokve, a noću dolijeću na ribarsku poštu Balun u Kornatu, redovito odnosile ribarima srdele iz mreže. Ribari su ih udobrovoljavali tako što su u more morali baciti nešto soli i ostaviti ribe na obali (Jelić 1985:169)²³.

Predznaci dobrog ili lošeg ulova

Roman Jelić u svom radu o ribanju Maloižana donosi njihovo vjerovanje po kojemu prolijevanje ulja znači nesreću i slabu lovinu. Sasvim suprotno je ako se prolije vino. Stanko Parada s otoka Molata tvrdi da je nesreća ako se ulje prolije bilo gdje, a sreća ako se prolije vino. Svi ispitanici su potvrdili to isto.

Sreću prema podacima Romana Jelića donosi *zmija ako ubode u mrežu na sušilištu i zamota se* (169) te san o izmetu. Nekoliko ispitanika je također potvrdilo Jelićev navod u vezi zmije. Tako je Goroslav Oštrić iz Sali spomenuo da bi to značilo da će *čapati veće ribe*, Mate Milanja iz Zaglava (r.1928.) da bi se tada našlo *milijar kili*, a Marčina Danijel iz Žmana da je to značilo dobar ulov.

Roman Jelić govori da je sretan onaj čovjek kod kojega stanuje *maljik* jer on onome kod koga stanuje donosi sreću.²⁴

RITUALI U SLUČAJU LOŠEG RIBANJA

Unatoč svim nabrojanim radnjama kojima si ribar nastoji osigurati dobar ulov često je morao poduzimati i dodatne radnje jer je ulov bio slab. Tako Roman Jelić opisuje da bi tada ribar krenuo kući iskrcavši mrežu iz broda. Na obali bi zapalio vatru, mrežu prenio preko vatre i vratio je na brod. Prema Schneeweisu *brojni postupci ne služe samo za odbijanje zla i nečisti, već bi morali očistiti žive i nežive objekte, često imaju lustracijski značaj: prolazak između vatre i svjetala, pranje blagoslovljenom vodom, posipanjem solju* (2005.:62)²⁵. Ribar je smatrao

²³ Jelić, Roman. 1985. „Ribarstvo i Ribarski običaji u Malom lžu“. *Adriatica maritima* 4.

²⁴ Ibidem, str. 196: *Drži se da je maljik čovječuljak s jednim okom nasred čela, a vidi ga samo kućedomaćin i mora ga dobro hraniti*.

²⁵ Schneeweis, Edmund. 2005. *Vjerovanje i običaji Srba i Hrvata*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.

da je tako spalio rogove zlom duhu koji je bio u mreži (Jelić 1985:169)²⁶. Drugi način je provlačenje mreže kroz nogavicu hlača. Ako ni to ne bi pomoglo tada bi ribar sve iskrcao iz broda, brod istegnuo na obalu, ponovno sve ukrcao i krenuo ponovno na ribanje.

Od ispitanika na terenu sam dobila slične podatke. Tako je Švorinić Ante iz Sestrinja (r. 1913.) objasnio da bi u tom slučaju sišli s broda i na kraju upalili vatru. Tonči Rončević (r. 1919.) iz Velog Lukorana je samo dodao da bi ribari preskakali preko vatre. Mislili su da su *štrige* uzrok lošeg ulova. Blagdan Zdravko iz Kukljice (r. 1934.) je naglasio da se s broda u tom slučaju moralo sve iskrcati, a onaj tko je imao *šare* oči nije smio gledati. Gospodar mreže bi zapalio smrdelu i njom kadio. Marijan Koščica iz Kukljice (r. 1915.) je nadodao da bi gospodar uz kađenje govorio: *Odi soto no dalje od nas*.

Milka Radulić s otoka Rivnja koja je rođena početkom 20. stoljeća ispričala je svoje vlastito iskustvo. Također su se, prema njenom kazivanju, morali iskrcati na kraj, izvaditi pajoli i istresti ih te vratiti natrag.

Rajko Kolega iz Kali (r. 1919.) je spomenuo da bi pošli kući ako ih je pratila *pegula*. Sve bi iskricali s broda, ostali bi dva dana kod kuće, a onda se ponovno sve ukrcao i krenuli bi na ribanje. Netko je znao i kad je *pegula* provlačiti kroz hlače nekoliko metara mreže. Isto je potvrdio i Slavo Kolega (r. 1927.). Vidov Joso iz Kali (r. 1912.) je potvrdio da su neki provukli mrežu kroz jednu nogavicu hlača, ali da je bilo i onih koji su išli kod *valača* Đure u Biovičiono selo i nosili sol.²⁷

Vraćanje na kraj, iskrčavanje ljudi i stvari iz broda, lustracija, ponovno vraćanje na brod pokazuju da u slučaju lošeg ribanja treba krenuti od početka. Tu je posebno važna lustracija jer ona, zapravo, znači da se brod, ljudi i ribarski *arti* moraju očistiti od zlih sila jer ih nisu uspjeli ranijim postupcima udaljiti iz svoje blizine.

Budimir Božin (r. 1932.) iz Pašmana na otoku Pašmanu spominjao je ribolov *na sviću*. Ako nije bilo ribe morali su se iskrcati i *popišati*, a znali bi se vratiti kući i poškopiti blagoslovljenom vodom. Ove su radnje također imale lustracijski značaj.

Provlačenje *arta* kroz jednu nogavicu gača navodi i Roman Jelić, a neki ispitanici to znaju iz vlastitog iskustva, drugi su samo čuli za to.

Bolonja Šime iz Brbinja (r. 1923.) je napomenuo da su ljudi provlačili i stotinu metara mreže. Galošić Josip (r. 1920.) iz Verunića je

²⁶ Jelić, Roman.1985. „Ribarstvo i ribarski običaji u Malom Ižu“. *Adriatica maritima* 4.

²⁷ Đuro je bio jako poznat i iz svih mjesta sjeverne Dalmacije su ljudi išli kod njega radi raznoraznih osobnih i obiteljskih tegoba. Postoji zanimljiva priča o tome kako je dobio nadnaravne moći. Kao mlad je čuvao govodo na Velebitu i nestao. Nije ga bilo neko vrijeme, a kad se vratio pričao je da je zaspao na vilinom gumnu. Vile su ga vodile po cijelom Velebitu i upoznale s ljekovitim travama te mu rekle da mora pomagati ljudima, ali neka mu oni plate prema svom nahođenju.

jednom i sam provukao *mrižu* kroz nogavicu hlača. Marija Škifić iz Žverinca je naglasila da se u slučaju kad nije bilo sreće *mriža* ili skosavica potajno provukla kroz nogavicu. Mande Marin iz Solina na Dugom otoku (r. 1895.) samo zna da se kroz nogavicu hlača provlačilo tunju i peškafondo. Neki ispitanici su, pak, samo čuli o tome, npr. Martin Mirković iz Velog Rata (r. 1908.), Drago Milušić iz Dragova na Dugom otoku (r. 1920.), Telesmanić Josip iz Premude (r. 1908.). Ljubo Šimičić iz Male Rave (r. 1925.) je čuo da su Ravljeni koji su imali plivaricu u slučaju lošeg ribanja provlačili plivaricu kroz *gače*. Također je čuo da je jedna žena provukla zbog istih razloga skosavicu kroz *gače*.

Dunić Ivan (r. 1925.) je ispričao da je u stara vremena bilo slučajeva nekih čara te ribanje ne bi dobro išlo pa su zbog toga ribari morali provući *mrižu* kroz nogavicu. Njegova sumještanka Mila Juranov je također čula da bi stari ribari provukli *mrižu* kroz nogavicu.

S druge strane, Andro Matešić sa Silbe (r. 1920.) nije nikada čuo da su se *mriže* provlačile kroz nogavicu kao ni Segarić Špiro s Ista. On je čak napomenuo da to ne može shvatiti.

Neki su spomenuli da su to činili ribari iz drugih mjesta, a ne iz njihovog. Tako su, npr. Goroslav Oštrić iz Sali i Mate Milanja iz Zaglava čuli da su Ižani provlačili *mrižu* kroz nogavice.

Šime Bolonja iz Brbinja na Dugom otoku je rekao da neki ribari i danas (odnosi se na 1994. i 1995. godinu kada sam prikupljala podatke) provuku tunju i peškafondo kroz nogavicu *gača*, ali ne i *mrižu*. Ova magijska radnja znači da će lako provlačenje kroz nogavicu osigurati i sretan ulov, tj. da će se riba lako provući kroz mrežu.

ANALIZA GRAĐE

Zle sile, prema tradicijskom vjerovanju, prisutne su kroz cijeli život, a posebno u prigodama koje predstavljaju promjenu u smislu Van Genepove definicije obreda prijelaza. Ribareva kuća i mjesto mogu se shvatiti kao pozicija početne sigurnosti i strukturiranosti koju ribar privremeno napušta i u nju se nakon određenog vremena vraća. Njegovim privremenom odlaskom ta se strukturiranost može poremetiti. Stoga ju je potrebno učvrstiti i osigurati, a to se postiže različitim magijskim radnjama poput npr. zabranjivanja posuđivanja bilo čega iz kuće, zabrane metenja, nastojanja da se ne susretne *štrigu*. Na ribanju se ribar nalazi u prijelaznom nestrukturiranom razdoblju koje karakterizira nesigurnost i neizvjesnost te je obično i veće prisustvo zlih sila. Ribar naručivanje ribe unaprijed doživljava kao direktno ulaženje u razdoblje nesigurnosti, tj. mogućnosti većeg utjecaja zlih sila protiv kojih se on mora dobro osigurati postupnim magijskim radnjama. Vraćanje natrag i kretanje drugim putem, ako sretne *štrigu* ili ga netko pita *di gre*, prvenstveno znači ribarevo vjerovanje u loše predznake koji se prekidaju ponavljanjem radnje iz početka. Zato se odlazi kući, tj. u sigurno strukturirano razdoblje i ponavlja se cijeli postupak, tj. ponovno

se ponavlja postupak, ali se obično ide drugim putem. Znači, ako je separacija loše krenula, treba je poništiti i krenuti iz početka. Magijske radnje u marginalnoj fazi, tj. na samom ribanju kada je ribar izložen različitim nepovoljnim okolnostima moraju od njega ukloniti sve zle sile koje su tada najprisutnije i osigurati prolazak kroz ovo razdoblje. Ribar pomnjivo pazi na loše predznake (npr. ako se prolije ulje), izbjegava postupke za koje smatra da mu mogu direktno ugroziti dobar ulov (npr. spominjanje različitih životinja, osoba i predmeta, posudbu ribarima na drugom ribarskom brodu). Kulminacija utjecaja zlih sila može biti tako velika da nije dovoljno samo magijskim radnjama ukloniti zle sile nego je potrebno izvršiti i lustraciju, tj. *očistiti žive i nežive objekte* kako je to primijetio Schneeweis. I tada je potrebno na neki način početi iz početka, kao npr. kad se sve iskrca iz broda, prolazi preko vatre i ponovno ukrcava na brod. Povratak kući predstavlja ponovnu integraciju u mjesto i obitelj. Nema čuđenja dobrom ulovu jer bi to, zapravo, predstavljalo sumnju u mogućnost dobrog ulova te tako bilo loš predznak za slijedeće ribanje.

Kršćansko vjerovanje se u to uklapa samo toliko koliko ga je ribar ukomponirao u svoj život dajući mu predznake svog shvaćanja.

Ribarevi strahovi i vjerovanja pokazuju važnost koju ribanje ima u njegovu životu, njegovu praktičnu uronjenost u život u kojem se odigrava borba za svakodnevni boljitak. Sama stvarnost postaje istovremeno izazov i znak koji za ribara ima određeno značenje. Prema Geertzu *druga kultura se može samo interpretirati* (Geertz 2010:294)²⁸ jer se ne može emski doživjeti, tj. nju spoznaje iz nje same samo onaj pojedinac koji u njoj živi. Stoga sam se mogla samo približiti toj kulturi nastojeći prikupiti što više podataka o njoj (u ovom slučaju o ribarskim praznovjerjima) i *interpretirati je* na način koji mi se činio najprihvatljiviji.

ZAKLJUČAK

Ribarska praznovjerja pokazuju veliku ovisnost ribara ovog područja o njegovoj prirodnoj sredini i načine njegove borbe s njom. Ribar se oslanja najvećim dijelom na magijske radnje koje se mogu smatrati pretkršćanskim, a kršćanska vjerovanja ribar vrlo često koristi u magijske svrhe, tj. kako bi postigao svoj cilj. Najprisutnija je u onim sredinama gdje je ribarstvo glavno zanimanje, a u onim otočkim sredinama gdje je ranije započela ekonomska emigracija (npr. Molat, Ist) i gdje se javlja pomorstvo kao značajnije zanimanje (npr. Silba) ribarska praznovjerja nisu toliko naglašena.

Strah od drugoga tj. od onoga koji je na drugom brodu ili je iz drugog mjesta izrasta iz nepovjerenja u onog s kim se ne dijeli zajednički život, tj. s kim se ne dijeli zajednička korist. Ovakvo

²⁸ Geertz, Clifford. 2010. *Lokalno znanje – Esej iz interpretativne antropologije*. Zagreb AGM.

shvaćanje pokazuje da koheziju unutar grupe u ovom slučaju održava velika međuzavisnost ribara prvenstveno zbog teških uvjeta samog ribanja.

Zahvaljujem svim ispitanicima koji su mi dali dragocjene podatke i bez kojih bi ovaj rad bio nemoguć.

Literatura

- Geertz, Clifford. 2010. *Lokalno znanje – Esej iz interpretativne antropologije*. Zagreb AGM.
- Jelić, Roman. 1985. „Ribarstvo i ribarski običaji u Malom Ižu“. *Adriatica maritima* 4.
- Lulić Štorić, Jasenka. 1997. „Ribarsko praznovjerje na zadarskim otocima“. *Tisuću godina prvog spomena ribarstva u Hrvata* 231-238.
- Schneeweis, Edmund. 2005. *Vjervanje i običaji Srba i Hrvata*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.
- Stojković, Marijan. 1929. „Poljubiti babu“. *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 27/1:84-85.
- Stojković, Marijan. 1929. „Oposun, naoposun i trokratno naoposuno okretanje“. *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 27/1:25-42.
- Stojković, Marijan. 1933. „Rog“. *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 29/1:60-73.
- Stojković, Marijan. 1935. „Sobna prašina, smeće, metla i smetlište“. *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 30/1:17-31.
- Vince Pallua, Jelka. 1999. „Poljubiti babu“. *Studia ethnologica Croatica* 7/8:281,-290.
- Turner, Victor. 1969. *The Ritual Process – Structure and Antistructure*. New York:Aldine Publishing.

FISHERMEN'S SUPERSTITIONS ON ZADAR ISLANDS AND IN COASTAL AREAS

(Summary)

Fishermen's superstitions are an important part of the traditional culture of Zadar islands and coastal areas, and they point out the importance which fishing had for the population of this area. These superstitions refer to specific prohibitions of communication, avoidance of certain actions and compulsory performance of some rituals before, during and after fishing. The period from the late 19th century to the present day is included. The data were obtained from the literature and field research at the end of the second half of the 20th century and are compared with the data acquired in 2015. The meaning of fishermen's superstitions is tried to be understood in the emic context as well in broader socio-economic and cultural context.

Key words: fishermen's superstitions, Zadar islands and coastal areas